

Сретен Вујовић: Град у сјенци рата, Нови Сад: Прометеј и Институт за социологију Филозофског факултета у Београду 1997.

Иако релативно млада социолошка дисциплина, социологија града посљедњих година задобија пажњу шире научне јавности особеношћу и објективношћу приступа граду и урбаних феномена.

Социологе су увијек занимале тамне стране друштвеног живота. Деведесетих година, друштвено девијантне појаве су, нажалост, давале печат домаћој свакодневици. У књизи "Град у сјенци рата" аутор С. Вујовић систематично је регистровао, описао и протумачио ове појаве из урбаносоциолошког угла. Његово теоријско полазиште су теорије модернизације и теорије о међуетничким односима и сиромаштву. Модернизација је схваћена као процес глобалне трансформације стагнатних друштава у динамичке системе. Трагајући за конвергенцијом идеја у оквиру теоријског и методолошког плурализма, аутор се служи теоријском и методолошком гипкошћу, која је неопходна у анализи тако сложених друштвених појава какве су град, сиромаштво и сукоби.

У овој књизи град и рат су теме које стоје једна наспрам друге, прожимају се и, на несрећу, постају једно: у урбициду.

У првом огледу под називом Други Београд, који је настао 1992. године, С. Вујовић кратко и језгровито приказује урбану мапу града те године кроз основне функције: становање, образовање и култура, доколица, здравство, сигурност, комуникације, администрација, производња, снабдијевање и солидарност. Иако су истакнуте само тамне стране београдске свакодневице, постоји нада за неки "други Београд" јер је веллеград мјесто слободе а његово битно својство јесте разноврсност. Категорије: грађанин, веллеграђанин, космополита, урбанитет, као неопходни актери и чиниоци модернизације и еманципације, потиснуте су категоријама: Србин, Хрват, Муслиман... етнонационализам, које су с тачке гледања модернитета у суштини анахроне и ретроградне, иако их не треба потцијенити и занемарити.

Деведесетих година, 1993. посебно, биједа и сиромаштво су били израженији у граду него на селу. У огледу Урбана свакодневица деведесетих година аутор износи налазе истраживања о паду жи-

вотног стандарда и туробном начину живота појединих друштвених слојева. Аутор полази од анализе свакодневног живота, користећи дисциплинарни, теоријски и методолошки плурализам. Основно полазиште је Лефеврово тумачење свакодневног живота као "тотални појам који омогућава да се открију парцијалне одредбе: економско, социолошко, теоријско итд.". Да би се свакодневни живот разумио према њему треба заузети критички став: истаћи грубе и баналне елементе у њему, указати на могућност немистификоване стварности.

Модерни друштвени покрети (мировни, еколошки, феминистички, урбани....) и њихова теоријска образложења, трагање за идентитетом, такође су везани за свакодневни живот и његове промјене. Етнички национализам као ударна идеологија довео је до грађанског рата, коме се ови покрети покушавају супроставити. Да би се што потпуније стекао увид оловног периода деведесетих година Вујовић износи особине урбанизације СРЈ, као и бивше СФРЈ. Учесће градског становништва у укупном становништву СРЈ (53%), као и бивше СФРЈ (58%) тек је почетком деведесетих година (посљедњи попис 1991) прешло половину. По степену урбанизације и даље смо на зачелу листе средњоевропских и источноевропских, односно бивших социјалистичких земаља, али смо демографски гледано смо урбано друштво. Наши социолози се слажу да је главни субјект наше урбанизације послје другог свјетског рата држава, и то партијска држава. Индустријализација је била претежно заснована на екстензивном запошљавању неквалификоване и полуквалификоване радне снаге са села (од 1948-1981. у Југославију је из села у градове прешло око 6,5 милиона миграната). Био је то "један од најбурнијих руралних егзодуса које памти економска историја".

Урбани социолози пишу о рурализацији наших градова као последици масовног досељавања сељака (више од трећине становништва наших највећих градова је рођено на селу), који споро прихватају урбане обрасце понашања.

То утиче на формирање различитих стилова живота, подкултура, као и масовне "новокомпоноване културе" (шунд, кич, имитација, пасивна рецепција).

Деведесетих година друштвена криза кулминира: грађански рат, међународна изолација, мегаинфлација, пауперизација, избјеглиштво. У таквим условима долази до промјене политичког система и уставног санкционисања три типа својине: државне, друштвене и приватне. Показује се Лефеевска тврдња да је урбанизација мјешавина идеологије и праксе под патронатом државе и тржишта. Али када држава није правна (што је било очигледно), а тржиште је у знаку сиве економије онда има мјеста за дјеловање "новокомпоноване мафије".

Све ово горе изнешено указује да урбанизација није текла у циљно-оптималном току, па је зато аутор с разлогом назива деформисана урбанизација. (Дис)функционалност градских функција је само окосница мучне свакодневице.

Индекс материјалног положаја друштвених слојева као збирни индекс сачињен од индекса акумулисаних ресурса и индекса потрошње, показао је да је економска криза и ратна ситуација продубила јаз између луксуза мањине и апсолутног и релативног сиромаштва већине грађана. "Сиромаштво постаје доминантно урбани феномен."

У огледу Стереотипи о граду, национализам и рат, траже се одговори на питање о социјално-психолошком и политичком смислу негативних урбаностничких стереотипа, тачније о њиховој вези са физичким и духовним разарањем градова споља и изнутра. Аутор истиче да му је намјера била да покаже шта значе одређене идеје господара рата и националних идеолога када се материјализују.

Да би се боље разумјело страдање градова Вујовић указује на друштвене чиниоце распада Југославије и грађанског рата, а разарајуће чиниоце дијели на унутрашње и спољашње. Акцент ставља на унутрашње чиниоце системско-структуралне природе. Сукоби републичких владајућих елита, историјско-социјални психолошки разарајући чиниоци, ауторитарност (као историјска константа), захуктали национализам одиграли су значајну улогу у разбијању урбанитета. У

шароликом арсеналу ратне пропаганде, као саставни дио ратне стратегије, примјетни су негативни стереотипи о граду, о чему свједоче уништени градови: Дубровник, Мостар и Вуковар.

Да би послје трауме била могућа катарза неопходно је указати и на злочине, али уз битну напомену да су злочини и кривица за злочине појединачни, а не колективни.

Данас људи, поред осталих људских права, имају и право на град као на мјесто "искуства разлике". Упркос бројним проблемима привлачност градова се и даље повећава. Зашто? Градски живот значи концентрацију и разноврсност, коезистенцију људи различитог поријекла и начина живота, дистанцу и присност, проблеме и могућности. У локалним друштвеним заједницама са вишеструким културама постоје латентне и манифестне напетости и сукоби, али постоји и културно прожимање, обогаћивање и наглашена сликовитост. Аутор се залаже за протективни мултикултурализам, полазећи од тврдње Агнеш Хелер која сматра да од способности култура да сарађују, да се узајамно разумију и да се до извјесног степена интегришу зависи будућност модернитета.

Трагични дисконтинуитети у градском развоју и развоју грађанства су један од битних разлога недовршене модернизације у нашој средини, што је изазвало супремацију полутанског и паланачког стања духа и стила живота.

Огледима о бескућницима и о становању Рома, Вујовић се враћа теми којом се и раније у више наврата бавио.

Бескућништво, као вид социјалне бијезде, увијек је постојало и највјероватније да ће увијек постојати јер "сиромаштво није проблем који ишчезава". Аутор у анализи полази од Векслиаровог разликовања елементарне и структуралне вагабундаже. Под елементарном вагабундажом подразумијева се она која је резултат природних разарања, друштвених сукоба: поплаве, земљотреси, пожари, ратови итд. Структурална вагабундажа директно произилази из структуре и установа датог друштва (она почива на политичко-правној, религиозној или економској основи).

Крваве диобе, националне мржње и страх повећали су облике бескућништва

у виду избјеглиштва и прогонства (само у бјежању је спас).

Социолози су се трудили да докажу да излаз из сиромаштва треба тражити у оквиру теорије друштвене слојевитости, а не теорије културе сиромаштва.

Друштвени положај Рома који одређује и њихов стамбени и насељски стандард повезан је са проблемом њихове интеграције у глобално друштво, њихове интеграције на нивоу локалне заједнице, њиховог културног идентитета и вишеетничке коезистенције у градском простору.

Дате су могућности за побољшавање стамбених услова Рома, гдје аутор посебно истиче примјену једне врсте заступничког планирања, али не само у стамбено-насељско-просторном смислу већ и у социјално културном смислу.

Оглед о урбаним социјалним покретима и сукобима показује склоност према конфликтној теорији друштвене промјене, као и став да су модерни друштвени покрети и групе самоорганизовања суштина демократије ("хлеб и вино демократије").

Чињеница да су се разни друштвени покрети појавили и развили у развијеним западним земљама свједоче о томе да су демократски организована и отворена друштва погодније средине за живот ових покрета од затворених друштава са ауторитарним режимима и диктатурама. Урбани социјални покрети су вишекласни, локално и територијално одређени и усредсређени на колективну потрошњу, културни идентитет и политичко самоуправљање. Вујовић износи искуство урбаних покрета и сукоба неких земаља. "Двије вруће тачке" у Европи су Брисел и сјеверна Италија. У Латинској Америци урбани социјални покрети и борбе (Перу, Венецуела, Колумбија) имају карактер врло жестоких класних борби.

У послеријатној Југославији, због политичког и идеолошког монопола државне партије која је поред осталог контролисала урбанизацију, није могло доћи до формирања и дјеловања ових покрета и борби. Одсуство урбаних социјалних покрета и борби није значило да су људи задовољни квалитетом свог свакодневног живота. Стамбена криза је константно присутна, а испољава се и у квантитативном и у квалитативном виду, затим со-

цијална сегрегација у простору, неправна стамбена изградња (о којој се не може говорити као о урбаном покрету), указују на дефекте у вођењу урбане политике, чему треба додати незаинтересованост и пасивност грађана.

Нови друштвени покрети су оправдано нашли мјеста како у социолошкој мисли и друштвеној теорији, тако и у практичном животу савремених друштава од којих она најразвијенија прелазе из индустријске у постиндустријску фазу развоја. Показало се да покрети имају ограничене домете, тј. да не могу довести "до глобалне револуционарне промјене", али као алтернатива имају своју улогу и значај у побољшању свакодневног урбаног живота, у борби против рата као и у акцијама помирења.

Последњи оглед Београд као покретни празник, који је произишао из Протеста 96/97, даје књижи шароликост и гипкост којим га повезује са првим огледом Други Београд.

Полазећи од дефиниције по којој је "модерни друштвени покрет колективна, јавна, добровољна, масовна, мање или више спонтана дифузна и еластична акција људи која израста из незадовољених потреба, изражава одређене сукобе интереса, покреће решавање значајних друштвених проблема и стреми мањим или већим променама", тромјесечне акције грађана и студената Београда аутор означава као урбани друштвени покрет. Овај друштвени покрет у основи нема класни карактер. Акције грађанске непослушности показале су се као јавни, ненасилни, свјестан политички чин, јер је незадовољство било прије свега моралне и политичке природе.

Истраживање вриједносних оријентација студената у Протесту показало је да већина студената прихвата демократску оријентацију и углавном одбацује конформизам. Студенти су претежно показали отвореност према свијету уз прилично велику везаност за своју нацију (патриотизам). Као "слободно лебдећа интелигенција" они су највише допринијели да се одбаци популистички покрет и да се формира покрет са грађанским предзнаком. Посматрано из угла урбане социологије Београд је постао покретни празник. Београђани су симболично и

реално остварили право на свој град, и то право на његов центар, тј. његово историјско језгро. Карневали, спектакли, свечаности, игре, смијех и бука, као реторика колективне ироније учинили су Београд шетајућим амбијенталним театром. Рехабилитована је улица као заједничко мјесто, мјесто размјене, и доживљена је као у градовима 17-тог вијека. Грађански етос и урбани хумор дали су специфичност студентском протесту и за разлику од ранијих демонстрација допринијели успјеху у остваривању захтјева.

Иако је побједа извојевана, аутор сматра да нема мјеста тријумфализму јер је борба за демократизацију нашег друштва

дуготрајан и тежобан процес. Многе појаве и процеси изложени у књизи посматрају се *in vivo* што књизи даје посебан квалитет. Огледи који су и раније објављивани у књигама и часописима претрпјели су извјесне измјене да би се повећала њихова тематска повезаност, како је и сам аутор нагласио у предговору.

На крају придржавајући се принципа научне објективности Вујовић каже: "превладао је жеља да се ова мала социолошка хроника на вријеме преда суду јавности".

Љиљана Вујадиновић

Слободан Вуковић: Чему приватизација?, Београд : Институт за криминолошка и социолошка истраживања Београд и Социолошко друштво Србије 1997.

Проблем приватизације друштвене, односно државне својине у југословенском друштву један је од највише третираних проблема у савременој стручној литератури различитих дисциплинарних одређења. Трансформација државне, односно друштвене својине у највећем броју случајева посматрана је, искључиво, као економска појава. Међутим, с обзиром на карактер и сложеност овог "системског феномена" ништа мање није значајно проучавање неких других аспеката, а прије свега правног и социолошког. У књизи "Чему приватизација" аутор др Слободан Вуковић у истраживању циљева и домета власничке трансформације у Србији примјењује интердисциплинарни приступ, с нагласком на социолошке моменте односа приватизације и друштвене структуре.

У анализи "достигнућа" процеса приватизације у овој студији користе се резултати истраживања јавног мњења, подаци званичне статистике, резултати економске анализе стања југословенског друштва прије и после почетка процеса власничке трансформације, показатељи политиколошких анализа промјена у политичком животу постсоцијалистичких друштава, резултати социолошких истраживања друштвене структуре и анализа садржаја средстава јавног информисања. Поред података и резултата истраживања

које су обавили Центар за јавно мњење Института друштвених наука и Институт за политичке студије из Београда, аутор у овој студији користи и сопствено истраживање покушавајући да одговори на нека битна питања која се односе на суштину приватизације, њену нужност и спровођење у Србији.

Процес приватизације посматра се у једном ширем друштвеном оквиру, при чему се посебно наглашава улога међународне заједнице на ток власничке трансформације. Међународна изолација југословенске привреде од стране моћних и развијених земаља утицала је на пад производње и заустављање привредног развоја, што је у знатној мјери успорило процес приватизације. Таква активност међународне заједнице учврстила је владајућу елиту у Србији која се противи сваком осамоставаљивању привредне елите. Политичка елита као дио владајуће олигархије, на основу налаза презентованих у овој студији, колеба се између два идеолошка модела приватизације: неокомунистичког и либералног. Неокомунистички модел јој је близак због друштвеног карактера привреде коју је одувјек сматрала и користила као своју, а либерализација економских односа која се огледа у расту приватног сектора представља онај модел изградње друштвено-привредне структуре за који је ова друштвена група сигурна